

УДК 332.1:658.1

**ДО ОБГРУНТУВАННЯ БЮДЖЕТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО РЕПЕРТУАРНОГО ТЕАТРУ**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.100119.192.357

Коваль І. М.*Харківський національний університет будівництва та архітектури*

Статтю присвячено проблемі пошуку шляхів для повноцінного обґрунтування бюджетної підтримки сучасних українських репертуарних театрів, як одного із стратегічних напрямів їхнього подальшого виживання та розвитку. В роботі доведено, що такий театр є публічною соціально-культурною установою, що покликана виховувати, розвивати, спілкуватися і рухатися до нового рівня пропаганди та усвідомлення національної самоідентичності людей, які з нею стикаються. Але театр також виступає як суб'єкт господарювання, створюючи робочі місця, сплачуючи податки, підтримуючи ресторан-готель-туристичний та інші види бізнесу, які надають різні супутні послуги, діючи як інфраструктуро утворюючий компонент. Репертуарний театр як інститут є невід'ємною частиною більш розвиненої інституції - держави. Остання повинна надавати фінансову підтримку репертуарним театрам, які на законодавчому рівні розглядаються як некомерційні організації. Досвід показує, що підтримка здійснюється по остаточному принципу. Театр забезпечується в останню чергу з коштів, які в державі залишаються, оскільки театри класифікуються як збиткові установи. Така політика є помилковою, оскільки автор цієї публікації довів, що фактично театр виконує дуже важливу функцію рекреаційного простору. Театр відновлює продуктивний ресурс держави (регіону) - людського капіталу як особистості, так і суспільства. Ця публікація вперше представляє підходи до прямої оцінки можливих втрат у валовому внутрішньому продукті, понесеному державою (регіоном), коли він нехтує фінансовою підтримкою його репертуарних театрів. В роботі доведено, що: репертуарний театр не є планово-збитковим суб'єктом господарювання; вкрай необхідним завданням є розробка методики вимірювання внеску театру в економіку держави або регіону; театр має всі підстави, щоб претендувати на певну частину із заробленого ним для держави або регіону; театр має всі підстави розраховувати на більш сприятливу бюджетну політику держави або регіональної влади, яка б стимулювала його до більш ефективної праці.

Ключові слова: сучасний український репертуарний театр; бюджетування; економіка держави або регіону; ефективна праця театру

UDC 332.1:658.1

**TOWARD SUBSTANTIATION OF BUDGET-FUNDING
OF MODERN UKRAINIAN REPERTORY THEATER**

DOI 10.30838/ P.ES.2224.100119.192.357

Koval I.*Kharkiv National University of Construction and Architecture*

The paper is devoted to the problem of finding ways to fully justify the budget support

of the contemporary Ukrainian repertory theaters as one of the strategic directions for their further survival and development. The work has proved that the theater of this kind is a public socio-cultural institution, serving to educate, develop, communicate and go for a new level of propaganda and awareness of the national self-identity of the people, engaged in it. However, the theater also acts as a business entity, creating jobs, paying taxes, supporting restaurant-hotel-tourist and other kinds of businesses that provide various related services, acting as an infrastructure-creating component. The repertory theater as an institution is an integral part of a more extended institution – the state. The latter should provide financial support to repertory theaters which are legislatively regarded to be non-profit organizations. Experience shows that the support is usually rendered with whatever funds remain. The theater is financed in the last turn with the remainder of the state funds, because theaters are referred to the group of loss-making institutions. Such a policy is vicious, since the author of this publication has proved that in fact the theater performs a very important function of a recreation space. The theater restores the productive resource of the state (region) – the human capital of both a person and society. The present publication for the first time proposes approaches to a direct estimation of possible losses in the gross domestic product incurred by the state (region) when it neglects the financial support of its repertory theaters. The work proves that: the repertory theater is not a planned unprofitable business entity; the most urgent task is to develop a technique for measuring the contribution of the theater to the state or regional economy; the theater has every reason to claim a certain portion of the income earned by it for the state or a region; the theater has every reason to rely on a more favorable fiscal policy of the state or regional authorities, which would encourage it to work more efficiently.

Keywords: modern Ukrainian repertory theater; budgeting; state or regional economy; effective work of theater

Актуальність проблеми. Театр, як специфічне явище [1], існує в житті практично кожної людини, а як соціокультурний інститут, який несе в собі колективний образ світу або культуру – в житті кожного суспільства [2]. Він, як суспільний інститут, спрямований на виховання, розвиток, соціалізацію, рух на новий рівень сприяння і усвідомлення усіх тих, хто до нього дотикається, виконує вкрай важливі соціальні та культурні функції. Серед саме таких виокремлюють функції [3]: (1) розваги, (2) гносеологічну або пізнавальну, (3) регулятивну (відносно поведінки людей), (4) формування суспільної свідомості, (5) формування естетичного смаку, (6) ігрову, (7) компенсаторну, що дозволяє людині знайти душевну рівновагу в собі, (8) знакову або семіотичну, яка дозволяє навчитися зрозуміти усі тонкощі сценічної мови, (9) комунікативну, (10) стратифікації, (11) соціалізації, (12) аксіологічну або оцінну (надає відповідь, наприклад, на сократовське запитання: «Що є благо?»).

Безумовно, що театр є соціальною організацією, ядром якої виступає певна цільова група, що формується з соціальної потреби і має наступні

ознаки: (1) визначається упорядкованим, регульованим і скоординованим способом спільної діяльності, (2) застосовує певний алгоритм до дій людей, що групуються навколо набору цільових установок: соціальних приписів і очікувань (соціальних ролей) [4, С. 54]. При цьому театр ще вкрай важливо сприймати в якості господарюючого суб'єкту, що сумлінно виконує певні соціально-економічні функції, а саме [5, С. 12-15]: (1) створює робочі місця, (2) сплачує податки, (3) підтримує ресторанно-готельно-туристичний і інші види бізнесу, що надають різноманітні попутні послуги, (4) виступає в якості центра інфраструктурної кластеризації та таке інше. Все перелічене відбувається на постійній основі з використанням різноманітних нормативних баз.

У репертуарного театру присутні всі ознаки суспільного інституту, який є складовою більш розвиненого інституту із назвою «держава» (під інститутом розуміється набір загальноновизнаних правил і норм, які мають відносну незмінність і специфікують поведінку індивідумів в певних ситуаціях, що повторюються [6]). Держава, між тим, не зовсім опікується підтримкою одного з своїх інститутів, з приводу якого видатний драматург О.М. Островський якось сказав, що «театр – це ознака повноліття нації» [7, С. 18]. Сучасні українські репертуарні театри, які за Законом України [8] є неприбутковими організаціями (з яких, за думкою багатьох директорів театрів свідомо вибудовують «планово-збиткові» підприємства), вимушені за будь-яких обставин «виживати», а деякі – зовсім зникати тому, що забезпечити їхню життєдіяльність «складно і фінансово, і організаційно» [9]. За означених умов вкрай актуальними стають питання повноцінно обґрунтованої фінансової підтримки таких театрів з боку державних та/або місцевих органів влади.

Аналіз останніх наукових досліджень. Публікації з питань обґрунтування фінансової підтримки сучасних українських репертуарних театрів з боку державних та/або місцевих органів влади автору даної роботи невідомі. Між тим, заслуговує на увагу публікація Г.Л. Тульчинського [5, С.13], в якій повідомляється про спробу економічного обґрунтування субсидій на утримання установ культури міста Амстердама. На основі визначення прямих і непрямих доходів, що отримувалися від основних закладів культури цього міста, були визначені потоки коштів у місцевий бюджет. Останні суттєво перевищували бюджетні дотації на утримання установ культури міста.

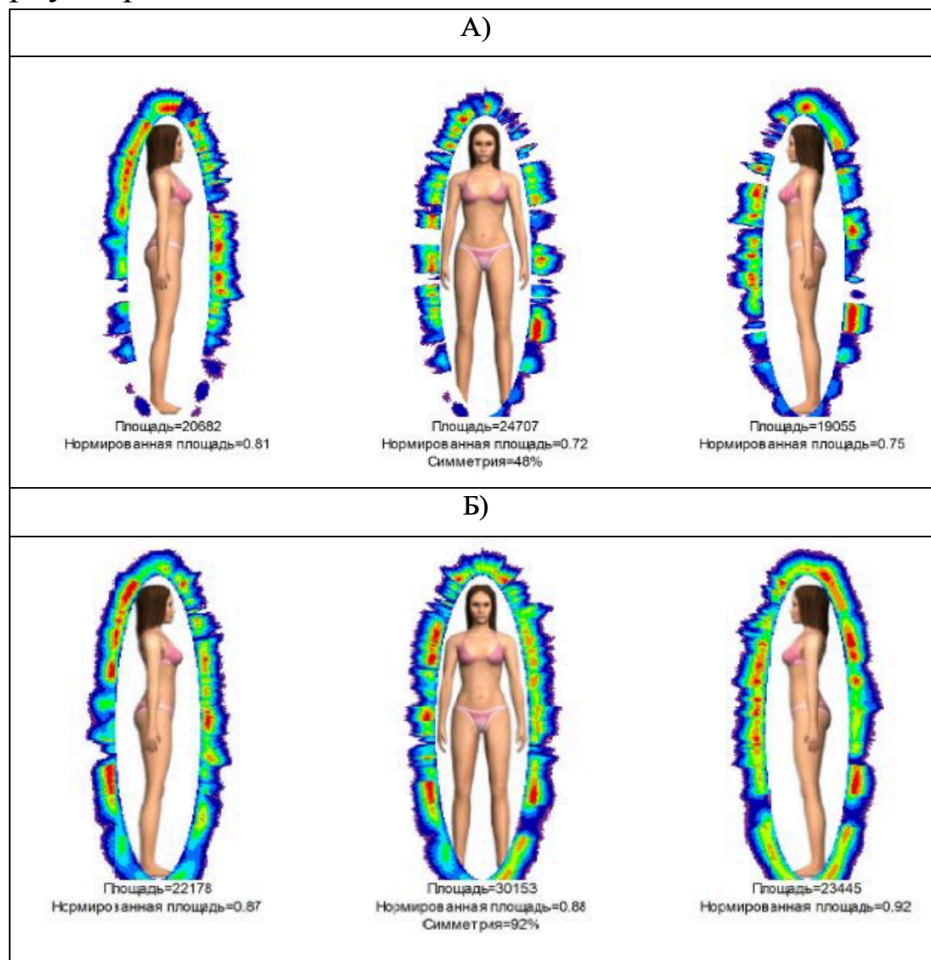
З огляду на доступну інформацію можна стверджувати, що проблеми повноцінного обґрунтування бюджетної підтримки сучасних

українських репертуарних театрів ще чекають свого часу та дослідників.

Метою даної статті є попередній пошук шляхів для повноцінного обґрунтування бюджетної підтримки сучасних українських репертуарних театрів

Виклад основного матеріалу дослідження. Для вирішення поставленого завдання доцільно виявити безпосередні внески закладів культури в економіку держави або регіону. Далі буде використано інформацію, що була здобута в межах професійної діяльності Харківського академічного театру музичної комедії (ХАТМК).

За безпосередньою участю автора цієї публікації було проведено експерименти з дослідження за допомогою кроуноскопу (він дозволяє візуалізувати енергоінформаційне поле або ауру людини) психоемоційного стану глядачів під час відвідування ними вистав ХАТМК [10]. Програма дослідження включала: 1) фіксацію кроунограми до перегляду вистави, 2) перегляд музичної комедії, 3) фіксацію кроунограми після перегляду вистави. На рис. 1 в якості прикладу наведено кроунограми однієї з глядачок.



*Рис. 1 Кроунограми глядачки до (А) та після (Б) перегляду вистави
Джерело: авторська розробка*

Кроунограми на рис. 1, А мають виражено нерівні по товщині контури з викидами і розривами, що свідчить про достатньо невисоку стійкість психофізіологічного стану глядачки. Кроунограми на рис. 1, Б однорідніші, що вказує на покращення психофізіологічного стану випробовуваної. Ця об'єктивно отримана інформація знаходила підтримку з боку суб'єктивної оцінки випробовуваною свого психоемоційного стану (настрою). Неодноразове повторювання експерименту з іншими групами глядачів завершувалося подібним результатом.

Таким чином, здійснені у ХАТМК дослідження кроунограм людей до та після перегляду спектаклів виявили невідоме раніше явище – «здібності» театру «загоювати» енергоінформаційні оболонки («аури») глядачів. Це відкриття підштовхнуло до висновку про ще одну (і може найважливішу) функцію театру – рекреаційну, завдяки чому людина після праці має можливість відпочити і відтворити свій так званий людський капітал [12]. При порушенні цього правила людину чекає ланцюжок подій та станів, який наведено на рис. 2.



*Рис. 2 Місце необхідних процесів рекреації в життєдіяльності людини
Джерело: авторська розробка*

При надмірній амортизації капіталу людини, за відсутності процесів його відтворення (реабілітації, релаксації або рекреації) людина потрапляє в стан дистресу (руйнівного процесу, що погіршує перебіг психофізіологічних функцій). Останній супроводжується психосоматичними (тілесними) ускладненнями (захворюваннями) і відповідною втратою працездатності [13]. Це слід розглядати як деяку втрату людського капіталу, який є категорією економічною. Тут можна вже оперувати величинами, що мають грошовий еквівалент і в збереженні яких зацікавлені як особистість, так і суспільство. Їхніми

інтересами повинна опікуватися держава, надаючи театрам бюджетну підтримку.

Величина бюджетної підтримки театрів як господарюючих суб'єктів у сфері рекреації людського капіталу A , використовуваного в процесах створення внутрішнього або регіонального валового продукту (відповідно, ВВП або РВП) E ($A < E$), може бути визначена за результатами розрахунків по формулі [14]:

$$\Delta A \approx 2 \cdot \left| \frac{\Delta E}{E} \right| \cdot A, \quad (\Delta A \ll A), \quad (\Delta E \ll E), \quad (1)$$

де ΔA – бюджетні інвестиції в людський капітал (у вартісному вимірі), щоб забезпечити прирощення ВВП або РВП на величину ΔE (у вартісному вимірі).

Припустимо, що стреси і інші негативні впливи на працююче населення могли привести до відносного зниження ВВП або РВП на $\Delta E/E = 10^{-4}$. Щоб знівелювати такі втрати, відносні інвестиції в театральну сферу для забезпечення рекреації людського капіталу повинні скласти $\Delta A/A \approx 2 \cdot 10^{-4}$. Надалі доцільно оцінити абсолютні значення вказаних показників та надати відповіді на питання відносно того, чи: (1) насправді театри є планово-збитковими суб'єктами господарювання на рівні держави або регіону? (2) є можливість вимірювати внесок театрів в економіку держави або регіону? (3) мають театри претендувати на певну частину того, що заробляють для держави або регіону? (4) можуть театри розраховувати на більш сприятливу бюджетну політику держави або регіональної влади, яка б стимулювала театри до більш ефективної праці?

Для пошуку обґрунтованих відповідей на озвучені питання доцільно виконати чисельні розрахунки користі від відвідування глядачами театральних вистав і для них самих, і для суспільства в цілому.

Припускаючи, що особистість, яка більш-менш постійно відвідує театральні заходи, зберігає на достатньому рівні свій імунітет [15], своє здоров'я, а з ними і працездатність.

За експертними оцінками вартість лікування, наприклад, під час масових захворювань на гостру респіраторну вірусну інфекцію (ГРВІ) або грип може сягати 150 – 400 грн. на три дні [16]. Тимчасова втрата працездатності на три дні обернеться (при мінімальній зарплатні в 3200 грн. за місяць) втратами заробітку до 300 грн. Сумарні втрати особистості можуть сягати до 700 грн. за три дні (для довідки: за цю суму в ХАТМК в сезоні 2017-2017 рр. можна відвідати 5 вистав). Це фактично

особиста втрата купівельної спроможності людини. Але з цієї причини реально працюючі галузі вітчизняної економіки (крім фармацевтичної) недоотримують свої доходи, а з ними і обсяги самофінансування як свого подальшого розвитку, так і підприємств із підтримуючих галузей. Тобто мова вже йде про економічні втрати суспільства.

Але ці втрати не остаточні. За три дні хвороби робітник не відпрацює на виробництві 24 години (при 40-годинному тижні). Це становитиме втрату часу працівника на рівні 1,2 % від загальнорічної норми робочого часу у 2004 години (згідно із нормами Мінсоцполітики на 2015 рік [17]). Його річний внесок у регіональний валовий продукт (РВП) згідно із статистичними даними у 2015 році повинен був становити 45816 грн. [18, С.221]. Втрати РВП від захворювання склали $45816 * 0,012 = 548,7$ грн.

Згідно з даними таблиці 1, в 2015 році в ХАТМК подивилося вистави 14253 працездатних людей. Якщо припустити, що після відвідування театру вони зберегли здатність чинити опір хворобам (у тому числі, ГРВІ) і бути надалі працездатними, то РВП не була нанесена шкода на загальну суму $548,7 * 14253 = 7820544$ грн. Ця сума не втрачена завдяки праці ХАТМК, тобто її, скоріш за все, можна вважати у якості внеску у РВП. Але при цьому ХАТМК у 2015 році отримав із обласного бюджету лише 1,673 млн. грн., що у 4,67 разів менше його наймовірнішого внеску у РВП.

Таблиця 1. – Показники відвідуваності ХАТМК у 2012 – 2017 роках

Групи глядачів	Кількості глядачів по роках					
	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Молодші за працездатних	7 073	15 841	10 765	12802	8784	10485
Працездатні	20 835	21 728	24 406	14253	16461	19102
Старші за працездатних	2 766	3 444	3 909	12345	10255	12453
РАЗОМ	30 674	41 013	39 080	39400	35500	42040

Джерело: авторська розробка

Висновки. Підсумовуючи вище викладене, можна дійти до думки, що настав час по-іншому оцінювати результати діяльності театрів і переглянути статус репертуарних театрів, а саме: (1) *театр не є планово-збитковим суб'єктом господарювання (!)*; (2) вкрай необхідним завданням є розробка методики вимірювання внеску театру в економіку держави або регіону; (3) театр має всі підстави, щоб претендувати на певну частину із заробленого ним для держави або регіону; (4) театр має всі підстави розраховувати на більш сприятливу бюджетну політику

держави або регіональної влади, яка б стимулювала його до більш ефективної праці [19].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пави П. Словарь театра [Текст] / П. Пави; пер. с фр.– М.: «Прогресс», 1991.– 504 с.
2. Адрианова Т.О. Театр как социокультурный феномен. [Текст] / Т.О. Адрианова // Вестник ОГУ.- 2014.- № 7(168).- С. 82-85.
3. Адрианова Т.О. Социальные функции театра. [Текст] / Т.О. Адрианова // Вестник Челябинского государственного университета.- 2012.- № 35 (289).- Философия. Социология. Культурология.- Вып. 28.- С. 91-94.
4. Кудашкин Д.М. Общая теория социальных организаций. [Текст] / Д.М. Кудашкин.– М. : Юнити, 2000. — 376 с.
5. Тульчинский Г.Л. Менеджмент в сфере культуры: учебное пособие [Текст] / Г.Л. Тульчинский, Е.Л. Шекова.– 4-е изд., испр. и доп.– СПб.: Издательство «Лань»; «Издательство ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2009.– 528 с.
6. Клейнер Г. Б. Эволюция институциональных систем. [Текст] / Г.Б. Клейнер. – М.: Наука, 2004.- 240 с.
7. Смирнова Л.Н. Популярная история театра. [Текст] / Л.Н. Смирнова, Г.А. Гальперина, Г.В. Дятлева.- М.: Мульти Медиа, 2008.- 1522 с.
8. Закон України «Про театри і театральну справу» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2005, № 26, ст.350){Із змінами, внесеними згідно із Законами № 3421-IV від 09.02.2006, ВВР, 2006, № 22, ст.199 N 5461-VI від 16.10.2012, ВВР, 2014, № 5, ст.62 № 406-VII від 04.07.2013, ВВР, 2014, № 20-21, ст.712 № 911-VIII від 24.12.2015, ВВР, 2016, № 5, ст.50 № 955-VIII від 28.01.2016, ВВР, 2016, № 10, ст.103}
9. Троицкий о закрытии ДАХа: Репертуарный театр как таковой исчерпал себя. [Текст] / Корреспондент.net, 3 сентября 2013 года.- [Электронный ресурс].- URL: <http://korrespondent.net/showbiz/1599359-troickij-o-zakrytii-daha-repertuarnyj-teatr-kak-takovoj-ischerpal-sebya>
10. Коваль І.Н. Економіка та управління у сучасному українському репертуарному театрі: монографія / А.В. Серіков, І.О. Коваль.– Харків: ФОП Панов А.М., 2018.– 314 с.
11. <http://www.bioentech.ru/> – официальный сайт компании «Биоэнтек»
12. Becker G.S. Human Capital: A. Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. [Text] / G.S. Becker; 2nd ed. N.U., 1975.- p.22.
13. Воронов М.В. Психосоматика. Практическое руководство. [Текст] / М.В. Воронов.- К.: Ника-Центр, 2002.- 256 с.
14. Коваль І.М. До оцінки внеску театрів у валовий регіональний продукт [Текст] / І.М. Коваль, А.В. Серіков // Сборник публикаций Научно-информационного центра «Знание» по материалам VI международной заочной научно-практической конференции: «Развитие науки в XXI веке» г. Харьков: Сборник со статьями (уровень

- стандарта, академический уровень).– Х.: Научно-информационный центр «Знание», 2015.– С. 136-140.
15. Ротенберг В.С. Психонейроиммунология. [Текст] / В.С. Ротенберг.– [Электронный ресурс].– URL: <http://www.vsrotenberg.rjews.com/pn-immunoligiya.html#.WsDfZy 5ua70>
16. Скільки коштуватиме українцям лікування грипу та застуди цієї зими? // Газета «Українська Правда» від 10 січня 2018 року. – [Електронний ресурс].– URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2018/01/10/228388/>
17. Про розрахунок норми тривалості робочого часу на 2015 рік (текст листа Мінсоцполітики України за № 10196/0/14-14/13від 09.09.2014) [Текст] / [Електронний ресурс].– URL: <http://www.buhoblik.org.ua/kadry-zarplata/>
18. Статистичний щорічник України за 2016 рік. [Текст] / За ред.. І.Є. Вернера.– К.: Видавництво Держ. служби статистики України, 2017.– 611 с.
19. Финансирование культуры в европейских странах: обзор подходов и методов [Текст] / [Электронный ресурс].– URL:<http://www.strana-oz.ru/2005/4/finansirovanie-kultury-v-evropeyskih-stranah-obzor-podhodov-i-metodov>

REFERENCES:

1. Pavi P. (1991). *Slovar teatra [Dictionary of the Theater]*. Moscow: «Progress». [in Russian]
2. Adrianova T.O. (2014). Teatr kak sotsiokulturnyy fenomen. [Theater as a sociocultural phenomenon]. *Vestnik OGU– OGU bulletin*, 7(168), 82-85.
3. Adrianova T.O. (2012). Sotsialnye funktsii teatra. [Social Functions of the Theater]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta.–Filosofiya. Sotsiologiya. Kulturologiya. – Bulletin of Chelyabinsk State University* 35 (289).–*Philosophy. Sociology. Culturology, Release* 28, 91-94.
4. Kudashkin D.M. (2000). *Obschaya teoriya sotsialnyikh organizatsiy. [The General Theory of Social Organizations]*. Moscow: Yuniti. [in Russian]
5. Tulchinskiy G.L., Shekova E.L. (2009). *Menedzhment v sfere kultury: uchebnoe posobie [Management in Culture Sphere]*. St. Petersburg: Izdatelstvo «Lan»; «Izdatelstvo PLANETA MUZYKI». [in Russian]
6. Kleynner G. B. (2004). *Evolyutsiya institutsionalnykh sistem. [The Evolution of Institutional Systems]*. Moscow: Nauka.. [in Russian]
7. Smirnova L.N., Galperina G.A., Dyatleva G.V. (2008). *Populyarnaya istoriya teatra. [Popular Theater History]*. Moscow: Multi Media. [in Russian]
8. Zakon Ukrainy «Pro teatry i teatralnu spravu» [On Theaters and Theater Business] (Vidomosti Verhovnoii Rady (VVR), 2005, # 26, st.350){Iz zminamy, vnesenymy zhidno iz Zakonamy # 3421-IV vid 09.02.2006, VVR, 2006, # 22, st.199 N 5461-VI vid 16.10.2012, VVR, 2014, # 5, st.62 # 406-VII vid 04.07.2013, VVR, 2014, # 20-21, st.712 # 911-VIII vid 24.12.2015, VVR, 2016, # 5, st.50 # 955-VIII vid 28.01.2016, VVR, 2016, # 10, st.103} [in Ukrainian]
9. Troitskiy o zakryitii DAHa: *Repertuarnyy teatr kak takovoy ischerpal sebya. [The*

- Repertory Theater Has Exhausted Itself*] / Korrespondent.net, 3 sentyabrya 2013 goda.- [Elektronnyy resurs].- URL: <http://korrespondent.net/showbiz/1599359-troickij-o-zakrytii-daha-repertuarnyj-teatr-kak-takovoj-ischerpal-sebya/> [in Ukrainian]
10. Sierikov A.V., Koval I.M. (2018). *Ekonomika ta upravlinnia u suchasnomu ukraiïnskomu repertuarnomu teatri: monografiia* [Economics and Management in Contemporary Ukrainian Repertory Theater: Monograph]. Kharkiv: FOP Panov A.V. [in Ukrainian]
 11. <http://www.bioentech.ru/> – ofitsialny sayt kompanii «Bioentek»
 12. Becker G.S. (1975). *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*.
 13. Voronov M.V. *Psichosomatika. Prakticheskoe rukovodstvo*. [Psychosomatics. Practical Guide]. Kiev: Nika-Tsentr [in Ukrainian]
 14. Koval I.M., Sierikov A.V. (2015). *Do otsinky vnesku teatriv u valovy regionalnyi produkt* [Towards the Estimate of the Contribution of Theaters to the Gross Regional Product] / I.M. Koval, A.V. Sierikov // Sbornik publikatsiy Nauchno-informatsionnogo tsentra «Znanie» po materialam VI mezhdunarodnoy zaочноy nauchno-prakticheskoy konferentsii: «Razvitie nauki v XXI veke» g. Kharkov: Sbornik so statyami (uroven standarta, akademicheskyy uroven).– Kharkov.: Nauchno-informatsionnyy tsentr «Znanie». [in Ukrainian]
 15. Rotenberg V.S. *Psikhoneyroimmunologiya*. [Psychoneuroimmunology] / V.S. Rotenberg.– [Elektronnyy resurs].– URL: <http://www.vsrotenberg.rjews.com/pn-immunologiya.html#.WsDfZy5ua70> [in Russian]
 16. *Skilky koshtuvatyme ukraiïntsiyam likuvannia grypu ta zastudy tsiei zymy?* [How much will it cost the Ukrainians to treat flu and colds this winter?] // Hazeta «Ukraiïnska Pravda» vid 10 sichnia 2018 roku. – [Elektronnyy resurs].– URL: <https://life.pravda.com.ua/health/2018/01/10/228388/> [in Ukrainian]
 17. *Pro rozrakhunok normy tryvalosti robochoho chasu na 2015 rik* [On calculation of the standard working hours for 2015](tekst lysta Minsotspolityky Ukrainy za#10196/0/14-14/13 vid 09.09.2014)/[Elektronnyy resurs].–URL:<http://www.bukhoblik.org.ua/kadry-zarplata/>[in Ukrainian]
 18. Verner I.E., red. (2017). *Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik*. [The Statistical Yearbook of Ukraine for 2016.]. Kiev.: Vidavnytstvo Derzh. sluzhby statystyky Ukrainy. [in Ukrainian]
 19. *Finansirovanie kultury v evropeyskikh stranakh: obzor podkhodov i metodov* [Financing Culture in the European Countries: Review of Approaches and Methods] / [Elektronnyy resurs].– URL: <http://www.strana-oz.ru/2005/4/finansirovanie-kultury-v-evropeyskikh-stranah-obzor-podhodov-i-metodov> [in Ukrainian]